

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 146 2025

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word via tidskriftens Publicera-sida: <https://publicera.kb.se/samlaren/about/submissions>. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2026 kommer att ingå i *Samlaren* 2026. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2026. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <https://publicera.kb.se/samlaren/index>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften. Tidigare årgångar av tidskriften finner man här: <https://svelitt.se/samlaren/browse.html>.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–45–2

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2026

Kristina Fjelkestam, *Begäret efter det förflutna. Retrofilii och queer temporalitet i 2000-talets historievurm*. Makadam förlag. Göteborg 2025.

I *Begäret efter det förflutna. Retrofilii och queer temporalitet i 2000-talets historievurm* diskuterar Kristina Fjelkestam det fenomen hon benämner "retrofilii", eller "begäret efter det förflutna". Även om begär har en sexuell konnotation betonar Fjelkestam att den erotiska dimensionen i retrofilii också ständigt "korsas och bryts mot det sinnligt emotionella, det kunskapsförstående kognitiva, samt den politiska dimension som syftar till upprättelse och inkludering i den etablerade historieskrivningens berättelser" (25). Detta historiskt orienterade begär, i sina olika facetter och uttryck, behandlas i studien. Fokus ligger alltså på historiebrik som är "lustdrivet" och njutningsfullt (10).

Teoretiskt är studien förankrad i queera temporalitetsstudier, som syftar till att kritisera de normer kring tid, åldrande och mognad som kringskar vårt tänkande. Fjelkestam ifrågasätter det så kallade "skillnadsparadigmet" (22) som förutsätter en tydlig åtskillnad mellan då och nu, och att tiden fortlöper i en linjär progression. Målet med studien är bland annat att bryta mot denna sorts invanda föreställningar om tid och utveckling. Retrofilin, menar Fjelkestam, är en form av queer temporalitet eftersom den upplöser den skarpa gränsen mot det förgångna genom olika försök till "historiehågel" och andra erotiska och sinnliga praktiker riktade mot tidigare epoker, människor, objekt och fenomen.

Fjelkestam har valt att rikta in sig på 2000-talets historiebrik av framför allt det gustavianska 1700-talet. Hon noterar dock att medeltiden och den brittiska regentskapsperioden faktiskt är mer populära begärsobjekt i exempelvis romancegenren: "Det lättsinniga '1700-talet' står alltså inte i topp på romancelistan – kanske är det klichén om libertinens alltför avvikande sexualitet som spökar?" (162). Att Fjelkestam trots allt har valt att fokusera på 1700-talet och dess libertiner förklarar hon med att denna epok brukar gestaltas som särskilt lättsinnig och dekadent, med generösa dekolletage, liderliga vivörer och hemliga sällskap – och att hon dessutom själv har en särskild dragning till epoken, en utgångspunkt så god som någon.

Det första kapitlet fungerar som introduktion, medan kapitel två går igenom studiens teori och begreppsapparat. Här ger Fjelkestam en noggrann översikt över historiografi som forskningsfält, och

intresserar sig särskilt för historieskrivningens relation till känsla och affekt, från det "sena 1700-talets sentimentala historicism" (51) till professionaliseringen av historieämnet på 1800-talet, och vidare till psykoanalysens intresse för sinnets dolda och förvridna begär under 1900-talet. Denna genomgång tycks mycket tillämplig i undervisning om exempelvis erotohistoriografi, queer temporalitet eller tiden som kulturell konstruktion.

Kapitel 3 lyfter fram "retrofilins erotiska dimension" (22). Här läser Fjelkestam två samtida skönlitterära verk, Gabriella Håkanssons romansvit om ett hemligt sällskap i *Aldermanns arvinge* (2013) och *Kättarnas tempel* (2014), samt Lyra Kolis autofiktiva roman om lajv, *Blödningen* (2020).

Kapitel 4 handlar om hur "kunskaper om historien sinnliggörs" (23). Fjelkestam tar här avstamp i begreppet "autenticitetsfetischism", som beskriver hur den föreställda äktheten i äldre föremål och seder "bildar en lustfylld fetisch" för den historieintresserade (90). För att komma åt denna aspekt av retrofilii analyserar Fjelkestam tv-produktionerna *Historieätarna* och *Vetenskapens värld*, och hur dessa informativa underhållningsprogram skildrar "historiska föremåls relation till njutning" (23).

Det femte analyskapitlet behandlar retrofilins politiska funktion, och "vad som händer när en redan politiserad historia sexualiseras?" (24). Här utlovas diskussioner om retrofilins ideologiska avsigtdor, likväl som de sätt på vilka retrofilii praktiker kan bidra till att queera historien genom vad Fjelkestam kallar "identifikationsfantasier". Sådana fantasier tillåter såväl HBTQ-personer som högerextrema rörelser att identifiera sig med vissa idéer om det förflutna, för olika politiska syften. Därefter följer ett sista kapitel som sammanfattar Fjelkestams "queertemporal ansats", det vill säga begreppet retrofilii och dess teoretiska tillämpning (160).

Den teoretiska ramen bär, och är mycket intressant. Neologismen retrofilii är väl funnen och användbar i många kontexter. När det gäller empirin ställer jag mig dock mer tveksam. Materialurvalet har baserats på metoden artikulation, där "teoretiskt perspektiv och empiriska val givit upphov till varandra" (15). Men det är inte helt uppenbart huruvida analysexemplen verkligen ger tillgång till samtidens retrofilii praktiker, eller om det Fjelkestam beskriver alla gånger är just *retrofilii* – alltså former av historiebrik som huvudsakligen "baseras på begär, excess, lust och njutning" (24).

Det gäller exempelvis Håkanssons romaner om det hemliga sällskapet Dilettanti, vars medlemmar

försöker återupprätta den antika Priapuskulten med orgiastiska riter och penisdyrkan. Det förblir oklart på vilket sätt Håkansson själv visar prov på retrofilii i sin representation av 1700-talet, utöver att på ett mer generellt plan återge epoken som befolkad av hemliga sexsällskap, i enlighet med typiska genrekonventioner. I första hand verkar Håkansson skildra och kommentera 1700-talets vurmande för antiken: romanerna *gestaltar* alltså retrofilii, snarare än att vara retrofila. Kanske är denna gestaltning också retrofilt trånande efter 1700-talet, med en prosa som vällustigt vältrar sig i Dilettantmedlemmarnas diverse perversioner – men det framgår inte av Fjelkestams analys, som fokuserar på de begär som gestaltas *inom* fiktionen. Med en välvillig tolkning använder sig Fjelkestam av romansviten som *low theory* i queerteoretisk bemärkelse, där Håkanssons texter är en samtalspartner i analysen av retrofilii snarare än ett exempel på retrofilii – men detta kunde i så fall ha förtydligats.

Inte heller Niklas Natt och Dags romaner om den sengustavianska epoken, med brutala skildringar av våldtrakt och sexuell tortyr, tycks särskilt eggande. Här undrar jag om Natt och Dag, vars stil beskrivs som ”hyperautentisk” och miserabel (142), verkligen är det bästa exemplet på samtidens retrofila berättande? Är det retrofilii i sig att gestalta bordeller, sexualsadister och våldsbrott, eller handlar retrofilii om *hur* man gör det, alltså genom ett långtansfullt, erotiskt eller romantiskt skimmer?

Liknande frågor väcks när Fjelkestam intervjuar en fäktningsexpert som sysslar med vikingatida *reenactment*, alltså historiskt återskapande av specifika historiska förlopp och skeenden. (Till skillnad från lajv, som är improviserat och karaktärsdrivet, är *reenactment* oftast mer regisserat.) I anslutning till detta för Fjelkestam en mycket intressant diskussion om hur kroppsliga erfarenheter av *reenactment* kan ”skapa ny eller alternativ kunskap” (117) som kompletterar vetenskapliga undersökningar om det förflutna. Däremot får inte intervjupersonen själv uttala sig om de sinnliga och erotiska dimensionerna av sin praktik, och hur strävan efter historisk autenticitet (det som Fjelkestam kallar ”autenticitetsfetischism”) relaterar till känslor av lust och njutning. Sådana diskussioner hade stärkt det nu ganska lösa påståendet om att *reenactment* ligger ”nära det som i erotisk mening benämns epokfetischism” (118), alltså en kink där sexuella klädesplagg, föremål eller omgivningar ger sexuell njutning, eller används för att förhöja en sexuell upplevelse.

Epokfetischism tycks i själva verket vara ett utmärkt exempel på det som Fjelkestam kallar retrofilii, men det förblir outforskat i denna studie. Det samma gäller sällskapet Gustafs Skåls ystra sammankomster, eller par som gifter sig i historisk dräkt, eller korsettporr med svällande byster, eller förlaget Vertigos samlade utgivning. Varför denna sorts material fallit bort förklaras delvis i författartacket, där det framkommer att Fjelkestam initialt hade planerat att inkludera mer etnografiskt material i studien, men inte kunde på grund av covid-19-pandemin och Etikprövningsmyndighetens skärpta regler. Även om jag har förståelse för dessa praktiska begränsningar kvarstår mitt intryck att det valda analysmaterialet inte alltid tycks understödja och belysa teorin på bästa sätt. Det är synd, eftersom retrofilibegreppet har så stor potential.

Bristen på etnografiskt material leder också, i min mening, till en del övertolkningar. Ett exempel på detta står att finna i analysen av Lyra Kolis autofiktiva roman *Blödningen*, vars titel anspelar på det känslotillstånd som kallas *bleed*, när rollspelade känslor eller egenskaper sipprar in i lajvaren själv, eller den verkliga spelarens känslor påverkar spelandet. Rollspelar du rädsla, kärlek, hat eller glädje kan dessa känslor ”blöda” över och kännas som dina egna (något som inte nödvändigtvis är ett mål med lajvandet, utan också kan vara en önskad bieffekt).

Fjelkestam föreslår dock, baserat på Kolis roman, att *bleed* egentligen rör sig om erotisk extas i stil med BDSM och *ageplay*, och att denna slags extas omfattar en rad skilda fenomen, där ”själva upplevelsen tycks vara densamma vare sig det handlar om tidsförskjutning, konst, religion, erotik eller kemisk berusning” (80). Utifrån denna förståelse av *bleed* påstår alltså Fjelkestam att det tycks vara samma extatiska tillstånd som den undergivnes upplevelse av *subspace*, den dominantens upplevelse av *domspace*, och så vidare – en sexuell och retrofil praktik som tillåter den lajvande att, om än bara för ett ögonblick, upplösa gränserna mellan nutid och dåtid och komma nära historien.

Denna typ av sammanblandning ger dock ingen klarhet i vad som kännetecknar lajv som en specifik form av historiebruk. Lajvets teatrala och kollektiva situation torde exempelvis skilja sig från intima sexuella praktiker i hemmet, som BDSM och *ageplay*. Därtill bryts ofta den upplevda immersionen (och därmed potentiella extasen) i lajvandet av att exempelvis ”offa” – att en rollspelare medvetet eller omedvetet anspelar på moderna eller andra utomfiktiva referenser. *Bleed* fungerar ju dessutom

åt båda hållen: det kan också vara det nutida jagets känslor och erfarenheter som oavsiktligt blöder över till rollfiguren, vilket också kan bryta känslan av immersion och historisk autenticitet. Sådana nyanser framkommer inte av Fjelkestams allomfattande extasbegrepp, där upplevelsen av bleed, orgasm, subspace, religiös extas och drogrus "tycks vara densamma". Här hade det varit givande med en större etnografisk undersökning av lajvandets extatiska och erotiska dimensioner, vilka alldeles säkert existerar, för att nysta ut eventuella skillnader mellan bleed och andra former av retrofil njutning.

Det är värt att påpeka att *Begäret efter det förflutna* återkommande betonar retrofilins extas, transcendens, flow, immersion och bleed, men inte dess potentiella avbrott, offande, glidningar och ironier. I min doktorsavhandling *Yearning Hours. Desire, Darcymania, and Readerly Attachments in the Digital Jane Austen Fandom* (2025, Linköpings universitet) visar jag att retrofila tendenser också ofta är åtföljda av en kritisk, ironisk och avståndstagande attityd gentemot det förflutna, och att retrofiler kan uppvisa en skälmsk och självvironisk medvetenhet om sin historiska distans gentemot det åtrådda objektet (i det fallet Jane Austens hjälte Mr Darcy). Detsamma gäller troligtvis andra retrofila praktiker, och antyds inte minst av Fjelkestams diskussion om *Historieätarna*, ett program som på ett lekfullt sätt informerar om svensk matkultur och historia. Fjelkestam visar hur programmet söker skapa samtidig identifikation med och exotisk distans till historien, genom att programledarna – som blir till avatarer för publiken – får smaka, lukta, känna, och ikläda sig historien. Som Fjelkestam mycket riktigt påpekar sker tittarens identifikation främst med programledarna, som är självmedvetna anakronismer i de historiska miljöer de beträder, snarare än med historien. Svepande nämner hon då att programmet använder sig av humor för att möjliggöra denna identifikation, med "den lättsamma ton som skapar ironiskt avstånd till förgången tid" (100). Något som inte diskuteras närmare är dock hur denna lättsamma, ironiska, avståndstagande attityd hänger samman med det hon kallar retrofil. Undermineras det retrofila av ironi, eller kan det, som jag tror, vara en inneboende aspekt av retrofil?

Kapitel 5 diskuterar politiskt begär och identifikatoriska fantasier riktade mot historien. Här bottenar Fjelkestam i Zygmunt Baumans begrepp *retrotopia*, vilket på ett användbart sätt beskriver samtidens konservativa tendens att blicka bakåt istället för framåt när det gäller politisk vision. Där-

emot saknar jag förankring i exempelvis José Esteban Muñoz *Cruising Utopia. The Then and There of Queer Futurity* (2009, New York University Press) eller bell hooks *Yearning. Race, Gender and Cultural Politics* (1990, South End Press) – centrala queerteoretiska verk som diskuterar politikens erotik, och hur identifikationsfantasier kan vara både frigörande och förtryckande.

Men i stället för att dröja mig kvar vid vad jag hade önskat se mer av så ska jag här belysa vad Fjelkestam faktiskt gör i kapitlet, och det är mycket givande. I en klarögd analys jämförs retoriken kring Svenska akademiens Kulturprofilskandal 2018 med flera troper bekanta från historiska "konspirations-thrillers" om den gustavianska epoken, med politiska intriger och sexuella utsvävningar. Denna inträngande diskussion hör till kapitlets, och faktiskt hela bokens, stora höjdpunkt. Utifrån sin diskussion om den förföriska libertinen, den konspirerande kabalerna och andra typiska inslag i 1700-talsromanen demonstrerar Fjelkestam återkommande mönster i debatten kring Kulturprofilen, framför allt den defensiv som iscensattes av framträdande profiler inom Akademien, som Horace Engdahl och Katarina Frostenson. Den globala MeToo-rörelsen jämfördes då upprepade gånger med franska revolutionen (pöbeln som vill förgöra den kulturella eliten), Frostenson själv liknades vid den förföljda drottning Marie Antoinette, och idén om den frisinnade, libertinska fransmannen hyllades framför den småsinte och sexuellt tillknäppte svensken.

Apropå det uppskattar jag också Fjelkestams återkommande diskussion om Gustav III:s symbolladdade roll i vår samtid, från effeminerad böggung till en tendens av "ätermaskulinisering" (108) – något jag gärna läst en hel bok om!

Sammanfattningsvis erbjuder *Begäret efter det förflutna* underhållande och tankeväckande läsning, präglad av Fjelkestams personliga och tillgängliga stil. Studien riktar sig populärt och brett, och är nog lika passande för den historieintresserade allmänheten som för forskare och studenter. Boken är därtill bunden i en vacker blankpappersvolym med färgstarka illustrationer, vilket förhöjer läsupplevelsen. Mina invändningar i denna anmälan syftar till att fortsätta och precisera den vetenskapliga diskussionen om retrofil – inte att underminera begreppet, som framstår som tillämpligt inom en stor rad humanistiska discipliner, och förhoppningsvis kommer att få ett stort genomslag.

Camilla Wallin Lämsä